

УДК 316.614

О. Дікова-Фаворська,
докторка соціологічних наук, професорка,
професорка кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін,
комунальний заклад «Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти»
Житомирської обласної ради
<https://orcid.org/0000-0002-1600-6875>
e-mail: favorska@gmail.com

Соціалізація у фокусі соціології

Анотація. У представленій статті розглянуто різні підходи у дослідженні феномену соціалізації. Наголошено на внеску Г. Тарда в описі процесу інтерналізації норм через соціальну взаємодію. Представлено підхід Я. Щепанського – соціалізація як вплив середовища. Визначено за Н. Смелзером соціалізацію як засіб формування умінь та соціальних установок. Наголошено на науковій позиції О. Якуби, яка розглядає соціалізацію як складний процес залучення людини до соціальних процесів. Ознайомлено з науковими підходами психологів (З. Фрейд, Ж. Піаже), соціальних етнологів (М. Мід, Р. Бенедикт) у дослідженні процесів соціалізації. Окреслено теорію Т. Лукмана та П. Бергера про сутність процесів соціалізації.

Ключові слова: соціалізація, виховання, інтерналізація, особистість, соціальний інститут освіти.

O. Dikova-Favorska,
Doctor of sociological sciences, Professor,
Professor of the department of social and
humanitarian disciplines,
Municipal Institution «Zhytomyr Regional In-
Service Teacher Training Institute» of Zhytomyr
Regional Council
<https://orcid.org/0000-0002-1600-6875>
e-mail: favorska@gmail.com

Socialization in the focus of sociology

Abstract. The article discusses different approaches to the study of the phenomenon of socialization. The contribution of G. Tarda to the description of the internalisation process of norms through social interaction is emphasized. The approach of J. Szczepański is presented – socialization as an influence of the environment. According to N. Smelser, socialization is defined as a means of forming skills and social attitudes. The scientific position of O. Yakuba, which considers socialization as a complex process involving a person in social processes, is

emphasized. The scientific approaches of psychologists (S. Freud, J. Piaget) and social ethnologists (M. Mead, R. Benedict) in studying socialization processes are presented. The theory of T. Luckmann and P. Berger on the essence of socialization processes is outlined.

Keywords: socialization, education, internalization, personality, social institution of education.

Становлення особистості, її формування, тобто набуття системи соціальних якостей (знань, навичок, умінь, ціннісних орієнтацій, установок тощо) відбувається завдяки процесу соціалізації. Система освіти виступає, як відомо, одним з головних суб'єктів соціалізації особистості. Перш ніж звернутися до характеристики цього процесу, необхідно з'ясувати, яким змістом наповнюється поняття «соціалізація» в соціологічній науці.

По-перше, зазначимо, що явище соціалізації багатоаспектне. Саме цим пояснюється чисельність дефініцій поняття «соціалізація».

Сучасна теорія соціалізації міститься в науковому наробку відомого французького соціолога Г. Тарда, який першим намагався описати процес інтерналізації норм через соціальну взаємодію. В основу своєї теорії він поклав принцип уподобання, а відносини «вчитель – учень», що відтворюються на різних рівнях, проголосив типовими соціальними відносинами. Саме уподобання Г. Тард відносив як до психічних підвалин (бажань, біологічних потреб), так і до соціальних факторів (престижу, слухняності та практичної вигоди) [1].

У 20-х роках ХХ століття в західній соціології склалося розуміння соціалізації як тієї частини процесу становлення особистості, в ході якої формуються найбільш загальні, поширені, стійкі риси особистості, що проявляються в соціально організованій діяльності, яка регулює рольову структуру суспільства.

Пізніше польський соціолог Ян Щепанський визначив соціалізацію як вплив середовища, який спрямовує індивіда до участі в громадському житті, формує розуміння культури, моделі поведінки, сприяє самоствердженню та виконанню різних соціальних ролей [2].

Сучасний американський соціолог Нейл Смелзер визначає соціалізацію як засоби формування умінь та соціальних установок індивідів, відповідних їх соціальним ролям [3: 659].

Засновниця української соціологічної науки та соціологічної освіти Олена Якуба окреслила соціалізацію як «складний, тривалий процес залучення особистості до соціального; соціалізація охоплює всі соціальні процеси, завдяки яким індивід засвоює певні знання, норми, цінності, що дозволяють йому функціонувати в якості повноправного члена суспільства [4: 95].

Отже, соціалізація – це багатогранний процес засвоєння людиною досвіду суспільного життя, перетворення її з природної істоти в суспільну. Завдяки соціалізації людина залучається до соціального життя, одержує та змінює свій соціальний статус та соціальні ролі. Соціалізація – не одноразовий та короткочасний, а тривалий та багатоактний процес, що продовжується упродовж всього життя індивіда, починаючи з дитинства і до глибокої старості. Проте

найбільш інтенсивно соціалізація здійснюється в дитинстві та юності. Рання соціалізація є, як вважає Зігмунд Фройд, рішучим моментом у житті індивіда, багато в чому визначає його особистість та участь у соціальному житті. Заперечення Фройдом визначальної ролі соціального оточення зазнало критики інших дослідників. Так, підхід Жана Піаже, зберігаючи ідею різноманітних стадій у розвитку особистості, суттєво відрізняється від Фройдівського. Піаже робить акцент на розвитку когнітивних структур індивіда і визначає перехід від однієї стадії розвитку до іншої. При цьому наголошує на взаємозв'язку кожної стадії розвитку з попередніми. За Піаже, поведінка керується зв'язками когнітивних структур, які вчений називає схемами. Дослідник підкреслює активну роль суб'єктів у цих ключових процесах соціалізації. Індивід немов би вбудовує новий досвід в існуючі схеми й пристосовує когнітивні структури до нового досвіду за допомогою так званого механізму «рівноваги» [5].

Підхід Ж. Піаже у визначенні ваги соціальної взаємодії у процесі засвоєння ролей близький поглядам таких представників символічного інтеракціонізму, як Джордж Мід та Чарльз Кулі. За Дж. Мідом, «я» складається з двох компонентів – «я» (індивід, суб'єкт) й «мене» (уявлення індивіда про себе). Єдність «я» забезпечує «генералізований інший» у процесі соціальної взаємодії. Це положення теорії Дж. Міда набуває особливої актуальності. Досліджуючи процеси, що відбуваються в соціальному інституті освіти, таким «генералізованим іншим» виступає вчитель, взаємодія з яким відіграє важливу роль у формуванні особистості учнів, зокрема у самооцінці вихованця. Це зумовлено тим, що, згідно з теорією Дж. Міда, сприймання установок суспільства й ролей як інших індивідів, так і генералізованого іншого – основа процесу соціалізації. Дж. Мід підкреслював активну роль індивіда і його соціалізації та значення стосунків з однолітками як засобу формування принципової, самостійної та спроможної до співпраці особистості.

Маргарет Мід та Рут Бенедикт досліджували процеси соціалізації у суспільствах, які знаходяться на ранніх стадіях суспільного розвитку. Вони вказували на значущість для індивідів переходів від однієї стадії життєвого циклу до іншої, від одного статусу до іншого, зокрема переходів від дитинства до юнацтва та від нього до зрілості [6].

Соціологічна наука визначає дві основні стадії соціалізації – первинну, характерну для раннього дитинства, й стадію інтерналізації установок й норм, або формування саморегульованих процесів, на якій відбувається заміна зовнішніх санкцій внутрішнім контролем, що є кінцевою метою успішної соціалізації індивіда.

Соціалізація здійснюється завдяки цілеспрямованому впливу – вихованню, навчанню та спонтанній дії з боку соціуму.

Томас Лукман та Пітер Бергер, відомі дослідники в галузі соціології знання, у праці «Соціальне конструювання реальності» пропонують таку інтерпретацію сутності процесів соціалізації особистості. Автори визначають соціалізацію як «всебічне і послідовне входження індивіда в об'єктивний світ або окрему його частину» [7: 212]. При цьому індивід стає повноправним членом товариства тільки в тому випадку, якщо він досягає якогось ступеня

інтерналізації. Тобто стає спроможним, по-перше, розуміти людей, що оточують, по-друге, сприймати світ як значущий компонент соціальної реальності.

За Бергером та Лукманом, первинна соціалізація для індивіда більш важлива, ніж вторинна. Це пояснюється тим, що первинна соціалізація відбувається в дитинстві, і завдяки їй індивід стає повноправним членом товариства. Кожний наступний процес, що дозволяє вже соціалізованому індивіду входити в нові соціальні зв'язки і відносини, буде схожий зі структурою первинної соціалізації. Емоційне забарвлення первинної соціалізації чітко і яскраво відтворюється в наступних процесах вторинної соціалізації.

Вторинна соціалізація виникає через «соціальний розподіл знання». Вона жадає від індивіда набуття суб'єктивної ідентифікації з роллю і поведіння в рамках інституціональної форми. Дослідники підкреслюють, що первинна соціалізація не може відбуватися без емоційної зарядженості ідентифікації дитини з її значущими іншими. Вторинна соціалізація здебільшого може обійтися без такої і ефективно проходити лише на фоні взаємної ідентифікації, що є складовою частиною будь-якої комунікації між людьми [7: 213].

Соціалізація вміщує в собі не тільки усвідомлені, контрольовані, цілеспрямовані впливи (виховання в широкому розумінні цього слова), але й стихійні, спонтанні процеси, так чи інакше впливаючи на формування особистості.

Отже, особистість у процесі соціалізації набуває загальносоціальних рис, що містяться в соціально-типових проявах її поведінки і свідомості. Процес цілеспрямованого виховання, що здійснюється в сучасному закладі освіти, надає особистості неповторну унікальність, бо соціально обумовлені якості збагачуються специфічними соціальними рисами. Особистість, таким чином, інтегрується з індивідуальністю. Соціолог передусім досліджує в особистості саме «соціально-типове як цілісність, необхідність для виконання суспільних функцій характерологічних та моральних якостей, знань, умінь, ціннісних орієнтацій та соціальних установок, домінуючих мотивів діяльності».

Якість процесу формування особистості, зокрема в закладі освіти, ефективність виховних зусиль будуть набагато вищі, якщо педагогічні працівники різних статусів зможуть побачити індивідуальність кожного учня і допоможуть їй розвинути.

Список використаних джерел та літератури

1. Тард Г. Соціальна логіка. ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 554 с.
2. Щепанський Я. Елементарні поняття соціології. Чернівці : Думка, 2009. 240 с.
3. Смелзер Н. Соціологія : пер. з англ. Харків : Вид-во ун-ту ім. В. Каразіна, 1994. 688с.
4. Якуба О. О. Соціологія : навч. посіб. для студ. Харків : Константа, 1995. 192 с.
5. Піаже Ж. Вибрані психологічні праці : пер. з фр. та англ. Київ : Міжнарод. пед. акад, 1994. 680 с.
6. Мід М. Культура та світ дитинства. Харків : Константа, 2008. 429 с.

7. Бергер П., Лукман Т. Соціальне конструювання реальності : трактат з соціології знання. Київ : Медіум, 2005. 323 с.